

Postyapısalcı ve İlişkisel Coğrafyalarda Bir Tarz Olarak Temsil Ötesi Teori(ler)

Non-representational Theory(ies) as a Style in Poststructuralist and Relational Geographies

Ahmet UYSAL¹✉ ve Şenay GÜNGÖR¹

¹ Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Nevşehir, Türkiye.

✉ Sorumlu yazar/Corresponding author: auysal77@hotmail.com

Makalenin Tarihiçesi – Article History

Geliş / Received: 11/11/2016

Revizyon / Revised: 20/12/2016

Kabul / Accepted: 30/12/2016

ÖZET

1990'lerden sonra Thrift'in çalışmaları ile ortaya çıkıp daha sonra özellikle İngiltere'de yaygınlaşan temsil ötesi teori, mekânın temsillere indirgenmesini ve özellikle yeni kültürel coğrafyanın temsil politikalarını eleştirmektedir. Bir diğer eleştiri ise kartezyen mantığın düalistik yapısıdır. Temsil ötesi teoriler doğa/kültür, zihin/beden, fail/yapı gibi ayrımlardan birini diğerine tercih etmeyip böylesi bir ikiliğin ötesine geçmeye çabalamaktadır. Postyapısalcı, ilişkisel coğrafyacıların düşüncelerini, farklı nispetlerde buluşturan temsil ötesi teori, bu özelliğinden dolayı içinde birçok teori ve yaklaşımı barındıran bir 'şemsiye' ya da 'çatı' olarak kabul edilmektedir. Bu çalışmada, ilk olarak, temsil ötesi teorisinin ne olduğu, nasıl ortaya çıktığı ve hangi düşüncelerden etkilendiğinin izi sürülmüştür. İkinci olarak, temsil ötesi teorisinin ilkeleri üzerinde durulduktan sonra teorisinin yeni bir biçim ya da tarz olan yönü irdelenmiştir. Ayrıca, çalışmada temsil ötesi teoriye karşı yapılan eleştiriler incelenmiştir. Anglo-amerikan coğrafyalardaki temsil ötesi teoriler tartışılırken ve Türkiye'ye aktarılırken, aktarma eyleminin de eleştirel bir bakışa ihtiyacı vardır. Bu eleştirel bakış çerçevesinde çalışmanın bir diğer amacı ise, temsil ötesi teorisinin Türk coğrafyasındaki teorik ve metodolojik tartışmalara sunabileceği katkı ve imkânları ele almaktır.

Anahtar kelimeler: Temsil ötesi teori, temsil ötesi tarz, gündelik yaşam, pratik, duygu.

ABSTRACT

Non-representational theory, which emerged in the 1990s through the study of Thrift, has criticized the representation of space and the new cultural geography, which obsessively focuses on the politics of representation. Additionally, non-representational theory has criticized the dualism of Cartesian logic, which is based on binary oppositions such as nature/culture, mind/body, agent/structure, and has attempted to go beyond such binary constructions. In other words, non-representational theory might be seen as an "umbrella" or a "framework" that houses several distinct approaches, including phenomenology, structuralism, feminism and post-structuralism. Thus, rather than calling it non-representational theory, one may call it non-representational theories, plural.

The first aim of this paper is to cover the nature and emergence of the theory as well as the impact of the aforementioned intellectual traditions. The second aim of this paper is to highlight the main aspects and principles of non-representational theory. Finally, this paper aims to examine the critique of non-representational theory. In this respect, it is notable to mention that this paper offers a critique as well. This paper will also provide a critical overview of the intellectual activities which attempt not just to understand non-representational theory in Anglo-American geographies but to transfer it into the Turkish academy in a critical fashion. In parallel, the possible contributions of the theory to the theoretical discussions in the Turkish academy will be considered briefly at the end of this essay.

Keywords: Non-representational theory, non-representational style, everyday life, practice, emotion.

1. GİRİŞ

Yüzyıllardır durağan bir şey olarak görülen mekân harita üzerinde hareket etmeyen bir nokta ya da içinde doğa/insan etkileşimiyle ortaya çıkmış unsurların bulunduğu bir kap olarak düşünülmüş ve bundan dolayı somut, nesneleştirilen ve kolayca temsile indirgenen bir unsur olarak değerlendirilmiştir. Massey'in altını çizerek vurguladığı gibi, oysa mekân bundan çok daha fazlasıdır (Massey, 2005). Yani temsil ötesi teori mekânın bu durağan yönünü eleştirip onu daha canlı hale getirme çabasıdır. Mekânın bu yönünü görmek için kısaca coğrafi düşüncedeki gelişmeleri özetlemek faydalı olacaktır. Temsili yetersiz gören temsil ötesi teoriyi anlamak için, teorinin adında geçen 'temsil' kavramının ne olduğunu ya da temsilleri esas alan çalışmaları bilmek gerekmektedir. Aynı zamanda bu anlama çabası çalışmanın amaçlarından biridir. Diğer altı çizilmesi gereken amaç ise, son yıllarda Türk coğrafyasında artan teorik tartışmalara (Özgüç ve Tümertekin, 2000, 2014; Kaygalak, 2011; Tekeli, 2012; Öztürk ve Karabağ, 2013) bir katkı sunmaktır. Aynen diğer çalışmalarda olduğu gibi dünyadaki tartışmaları takip etmek Türk coğrafyacısına yeni yollar, anlayışlar ve renkler sunacaktır. Ayrıca, bu çalışma; Özgüç ve Tümertekin (2014: 330)'in "Coğrafyanın akademik dünyasında çoğulculuk kaçınılmazdır" ifadesine ve Tekeli (2012)'nin "Türkiye'de coğrafyacıların çok paradigmatlı bir coğrafya dünyasında yaşamayı öğrenmesi gerekiyor" başlıklı çağrısına bir katılımdır.

Bir diğer söylenmesi gereken şey, çalışmanın başlığına dairdir. İngilizcedeki 'non-representational theory' ifadesi Türkçeye 'temsil ötesi teori' olarak çevrilmiştir. Bu tabir 'temsili olmayan teori' diye de çevrilebilirdi. Bu ifadenin tercih edilmesinin sebebi teorinin doğasına daha uygun olduğu düşüncesidir.

Coğrafi düşünce tarihi, birazda, bilim insanları tarafından benimsenen paradigmalardan ya da paradigma değişimlerinin tarihidir. Çok uzun bir tarihe sahip olan coğrafya disiplini günümüze kadar birçok yaklaşım benimsemiş olsa da özellikle 1970 sonrasında disiplin içinde yaşanan teorik tartışmalar dikkate değerdir (Özgüç ve Tümertekin, 2014). Temsil ötesi teoriye dair geriye dönük okumalar bizi, bu tarihten sonraki gelişmelere götürmektedir. Unwin (1992)'e göre coğrafyada birçok paradigmatı içine alan üç temel yaklaşım söz konusudur. Bunlar; ampirik ve analitik yaklaşımlar, yorumlamacı yaklaşımlar ve eleştirel yaklaşımlardır. Birbirinden farklı felsefi temellere sahip paradigmaları barındıran bu yaklaşımlar arasındaki sınır çizgileri keskin değildir. Ya da bir paradigma değişimi yaşanırken ara süreçler de bulunmaktadır. Örneğin davranışsalcılık ve fenomenolojinin her ikisi pozitivist eleştiri yapsa da davranışsalcılık pozitivistten tam kopuşu ifade etmez. Bu

bağlamda, davranışsalcılık; pozitivist ile fenomenoloji arasında bir geçiş sayılabilir.

Peki, temsil ötesi teorisin kronolojisi nasıl yapılabilir? Genel olarak 1970'lere denk düşen post-pozitivist dönem başlangıç olarak kabul edilmektedir. Birçok ara renk olması rağmen post-pozitivistin başlangıcından temsil ötesi teoriye gelene kadarki benimsenen yaklaşımlar, Humanist coğrafya yaklaşımı ve Yapısalcı yaklaşım şeklinde sıralanabilir (Özgüç ve Tümertekin, 2014). Kısaca söylemek gerekirse, bu iki yaklaşım pozitivistin mekanik ve deterministik yanını eleştirmektedir. Hümanist coğrafya, fenomenoloji ve varoluşçuluktan destek alarak nesneleşmiş mekânın değil de insanın içindeki mekânın peşine düşmektedir. Anlam, hatıra, beklenti, korku, umut gibi daha çok insanın subjektif yönüne eğilen bu yaklaşım sonraları, gerçekliği sadece bireysel olana indirgediği için şiddetli bir şekilde eleştirilmiştir. Feminist coğrafyacılarla başlayan ve Marksist coğrafyacılarla devam eden bu eleştiriler yeni bir yaklaşımın da işaretidir. En genel anlamda, yapısalcı coğrafya olarak adlandırılan bu yaklaşıma göre; mekân, bir yapının ürünüdür ya da başka bir ifade ile mekân bir yapının temsildir, onu üretir, dönüştürür ve yeniden üretir. Yapısalcı coğrafya için anahtar kavramlardan birisi olan 'temsil' kelimesi, temsil ötesi teori ile geçmiş arasında bir köprü kurar. Çünkü temsil ötesi teorisin en büyük eleştirilerinden birisi de zaten temsil kavramıdır. O halde, temsil ötesi teoriyi anlamak için adında geçen 'temsil' kelimesinin ne olduğunu bilmek ve o kelimenin izini sürmek faydalı olacaktır.

Genel olarak, temsil; hem anlamı üreten hem de ona anlam veren inanç, fikir, değer ve imajlar vasıtasıyla bir biçimin oluşması, bir tasarımıdır. Etrafımız televizyondan, gazetelerden, reklamlardan, fotoğraflardan, resimlerden, şarkılardan gelen yer ve mekâna dair birçok temsil ile çevrilmiştir. Metinler ve görsel imajlar insanların gerçekliğe dair ne düşündüklerini ya da daha genel ifade ile gerçek tasavvurlarını etkiler (Shirlow, 2009). Bu bağlamda düşünüldüğü zaman, coğrafyacılar için temel kavramlardan birisi olan mekân, sadece fiziki bir unsur değildir. Bir kişinin ya da bir grubun mekâna bakışını etkileyen inanç, fikir, ideoloji gibi unsurların farklı mekân tasavvurları vardır ve bu tasavvurlar mekâna yansımaktadır. En genel anlamda, mekâna bakıldığı zaman bir medeniyete ait unsurları görmek mümkündür. Belli bir medeniyetin mekâna bakışı, mekânı nasıl kullandığı ve örgütlediği bizzat mekândan görülebilmektedir. Bir meydandaki heykel ya da anıtsal bir bina, bir ulusun mekâna yansıyan temsili olurken şehrin ücra köşesinde duvarlara yazılan grafiti de azınlık bir grubun izi olabilir. Makro ölçekte ideoloji, ekonomi-politik bir yapı mekâna şekil verebileceği gibi daha yerel unsurların da izlerini mekânda görmek mümkündür. Kısaca temsil, bir dünya

görüşünün mekândaki, manzaradaki, yerdeki izidir. Coğrafyacının fonksiyonlarından biri ise, mekâna, manzaraya, dünyaya vb baktığı zaman o izleri bırakan, onları tasarlayan ‘güç’leri bulmaya çalışmaktır. Bu görüldüğü kadar kolay değildir. Zira yerelden küresele güç ilişkileri, ideolojiler, dünya görüşleri birbirine girmiş olduğu için bunların mekânda temsili de giriftir.

Şu örnek faydalı olacaktır: Yaz tatili için bir yere gideceğimizi varsayalım. Deniz kenarında birbirine benzeyen iki yer arasında seçim yapmamız gerekmektedir. Seçimimizi etkileyen en önemli unsurlardan birisi de reklamdır. Tek başına bakıldığında reklam oldukça nötr bir kavram olsa da ekonomi-politik düzeyde ele alındığı zaman kapitalizmin tüketimi teşvik eden bir araçtır. O halde bir manzara resminden kapitalizmin izleri yansıyabilmektedir. Bu açıdan bakıldığında manzara resmi kapitalizmin temsili olabileceği gibi başka bir bağlamda bakıldığı zaman farklı bir ideolojinin temsili olabilir. Temsil kavramını referans alan coğrafyacılar, yer, mekân, manzara gibi kavramlara bakarken onları bir ‘metin’ gibi görmekte ve bu kavramlar üzerinden daha üst anlamları okumaya çalışmaktadır. Kısaca, mekân anlamı olan bir metindir (Doel, 2010).

Bir dönem, özellikle kültürel ve toplumsal coğrafyada popüler olan temsil, sonraları eleştirilmiştir. Eleştiriler, aynı zamanda, temsil ötesi teorini ortaya çıkaran sürecin bir parçasıdır. Hatta adından da anlaşılacağı gibi, temsil ötesi teoriler temsili bakışı eleştirip onu determinist ve mekânî olmakla itham etmiştir. Temsil ötesi teorinin çıkış noktası olan eleştirilerde şu soru sorulmuştur; her şey bir yapının yansıması, izi, tasarımı ve temsiliyse eğer, bu hikâyede insan nerededir? Pozitivizm sonrası, mekâna bir nebze olsun canlılık katan yapısalcı yaklaşım, mekânı salt bir yapıya indirgediği için mekânî, sabit ve deterministik olmakla eleştirilmiştir. Zaten temsil ötesi coğrafyacıların temsili yaklaşımı reddetmekten ziyade onu eksik buluyor olmaları temsil kavramına bakış açılarını göstermektedir (Thrift, 2008). Onlara göre, temsil önemlidir ama onun ötesi de vardır. Coğrafi kavramlarla ifade etmek gerekirse, mekân belli bir yapının temsili olabilir, fakat böylesi bir yaklaşımın gerçekliği donduran bir yanı bulunmaktadır. Oysa hem duygularıyla insan hem de insanı çevreleyen yapılar birbirine girmiş, indirgenemeyen, sürekli hareket halinde olan akışkan bir şeydir. Tam da bu noktada ‘durağan olanı daha canlı kılmak amacıyla yola çıkan temsil ötesi teori nedir ve özellikleri nelerdir’ sorusu önemlidir.

2. TEMSİL ÖTESİ TEORİ VE ÖZELLİKLERİ

Bir teorini bir yere oturtmak ya da diğer teorilere, yaklaşımlara ve paradigmalara karşı yerini belirlemek zordur. Özellikle coğrafyada son otuz yılda yaşanan

tartışmalar göz önüne alınırsa bu durum daha da zorlaşmaktadır. Çünkü sınırlar keskin değildir ve teoriler, yaklaşımlar ve paradigmalara iç içe geçmiştir. Sınırı belirleyip gruplandırma yapmak biraz da onu yapan kişinin durduğu yere bağlıdır. Bir teorini bir yaklaşımın içine alan bir araştırmacıya karşı bir başkası aynı teorini başka yere koyabilmektedir. Örneğin, Creswell (2013) ‘Coğrafi Düşünce; Eleştirel Bir Bakış’ adlı eserinde ‘temsil ötesi teorini’ bir ana başlık altında ele almaz. Kendisi de zaten bu tür sınıflamaların keyfi bir yönünün olduğunu söylemektedir. Ona göre coğrafi düşünce şu ana başlıklar altında ele alınmıştır: “Erken dönem coğrafyacılar, modern coğrafyanın ortaya çıkması, bölge hakkında düşünme, mekânsal bilim ve kantitatif devrim, hümanist coğrafyalar, marksist coğrafyalar, feminist coğrafyalar, postmodernizm ve ötesi, post yapısalcı coğrafyalara doğru, ilişkisel coğrafyalar, beşeri coğrafyalardan daha fazlası ve coğrafyanın dışladıkları”.

Cresswell, temsil ötesi teorini “ilişkisel coğrafyalar” ana başlığı altında değerlendirmiştir. Bu ayrım bile teorinin yeri hakkında fikir vermektedir. Doğası gereği her ne kadar esnek ve sınıflandırmaya uygun olmayan bir yanı olsa da, temsil ötesi teori, post-yapısalcıdır ve ilişkisel düşünceyi (ya da ilişkisel coğrafyaları) temel almaktadır. Dolayısıyla, temsil ötesi teorinin ne olduğunu daha iyi görmek için postyapısalcılığa ve ilişkisel düşünceye daha derinlemesine bakılmalıdır. Gerçi bu ikisinin diğer teorilerle, yaklaşımlarla, düşünce biçimleri ile aralarındaki sınır geçişkendir. İlk olarak postyapısalcı coğrafyalara bakıldığında, postyapısalcılığın, yapısalcılık eleştirisi olduğunun altı çizilmelidir. Öztürk ve Karadağ (2012)’in hem postyapısalcılıkla ilgili hem de onun coğrafyaya yansımalarını ele alan çalışması oldukça açıklayıcıdır: “Coğrafya çalışmalarında özellikle 1980’li yılların sonlarından itibaren ağırlık kazanmaya başlayan post-yapısalcılık coğrafyayı sadece epistemolojik açıdan değil aynı zamanda içerik, çalışılan konular açısından da etkilemiştir. Epistemolojik açıdan değerlendirildiğinde genellikle nitel araştırma yöntemleri dâhilinde yorumlayıcı araştırma yöntemleri kullanılmasına yol açmıştır: araştırmalarda bilimsel kesinliğin aktarılması yerine coğrafi metinler ile söylemlerin estetik ve özgün yönüne ağırlık verilmiştir” (Öztürk ve Karadağ, 2012: 23 ve 25).

Peki temsil ötesi teori ile postyapısalcı coğrafyaların örtüşen yanı nedir? Temsil ötesi teorinin mekânın temsillere indirgenmesi ve özellikle yeni kültürel coğrafyanın temsil politikalarına dair eleştirisi haricinde bir diğer eleştirisi kartezyen mantığın düalistik yapısındadır. Temsil ötesi teori doğa/kültür, zihin/beden, fail/yapı gibi ayrımlardan birini diğerine tercih etmez. Kısaca, temsil ötesi teori özne/nesne gibi düalistik ayrımları aşmaya çalıştığı için postyapısalcı coğrafyalar ile ilişkilendirilebilir.

Temsil ötesi teoriler ilişkisel coğrafyalar başlığı altında da ele alınabilir. Hatta Cresswell'e göre ilişkisel coğrafya postyapısalcı coğrafyaların içindedir. "Postyapısalcı coğrafyalara dair düşünce tarzlarından biri de ilişkisel coğrafyadır" (Cresswell, 2013: 218). Murdoch (2006)'un ifadesine göre, ilişkisellik konusu postyapısalcı coğrafyanın merkezinde yer almaktadır. Coğrafya ilişkisellik kavramına yabancı değildir. Fiziki ve beşeri unsurların birbiri ile etkileşimine dair büyük bir literatüre sahip olan coğrafya, ilişkisellik kavramını belki de en kolay anlayacak disiplinlerden biridir. Ancak postyapısalcı bağlamda ilişkisellik denildiği zaman klasik doğa ve kültür etkileşimi değil, unsurların birbirinden ayrılmazlığı kastedilmektedir. Yerelden küresele; öznenen nesneye; maddi olandan maddi olmayana kadar birçok şeyin birbirini etkilemesinden çok hepsinin bir arada oluşu ifade edilmektedir. Yani ilişkisellik bir süreçtir, bir oluyor olma (becoming)'dir (Doel, 2007; Cresswell, 2013). Temsil ötesi teorilerin prensiplerinin ele alındığı ikinci bölüme ilişkisellik kavramı bağlamında bakılırsa, temsil ötesi teori ve ilişkisellik arasındaki bağ daha iyi anlaşılabilir. Sonuç olarak, temsil ötesi teorisinin birinci özelliği, *'postyapısalcı coğrafılar ve ilişkisel coğrafyalar'* içinde olmasıdır.

İkinci özelliği; *'temsil ötesi teori tek bir teori değildir. Farklı teorileri, yaklaşımları, metodolojileri içine alan çatı ya da şemsiye bir kavramdır.* "Temsil ötesi teoristler, kolay bir şekilde, bir etiket altına alınamayan, yekpare, birbirine sıkı bir şekilde bağlı bir topluluk değildir" (Lorimer, 2008: 556). Vannini (2015: 3)'nin temsil ötesi teorisini benimseyen bilimsel alanları, onu etkileyen teorik perspektifleri ve esinlenen düşünürleri kapsamlı bir şekilde gösteren şu ifadeleri dikkate değerdir: "Güzel sanatlar ve performans sanatlarındaki kökleriyle, beşeri coğrafyada güçlü temelleriyle ve oradan da kültürel çalışmalar, beşeri ilimler ve sosyal bilimlere doğru yayılan temsil ötesi teori; performans çalışmaları, maddi kültür çalışmaları, bilim ve teknoloji çalışmaları, çağdaş kıta felsefesi, politik ekoloji, kültürel coğrafyalar, ekolojik antropoloji, biyoloji felsefesi, kültürel çalışmalar, duyguların ve beden sosyolojisi, duyguların sosyolojisi ve antropolojisi gibi birçok farklı alandan ödünç alınmış teorik düşünceler mozağıdır. Temsil ötesi teori, aktör ağ teorisi, biyolojik felsefe, neo metaryalizm, süreç felsefesi, spekülasyon gerçekçilik, sosyal ekoloji, performans teorisi, post yapısalci feminizm, eleştirel teori, postfenomonoloji ve pragmatizm gibi farklı fakat birbirleri ile ilişkili teorik perspektifleri birleştiren bir sentez oluşturma çabasıdır. Temsil ötesi teoride karakteristik olarak referans gösterilen düşünürler; Michelle Serres, Bruno Latour, Michel de Certeau, Judith Butler, Elizabeth Grosz, Donna Haraway, Erving Goffman, Alphonso Lingis, Brian Massumi, Maurice Merleau-Ponty, Tim Ingold, Emmanuel Levinas, Alfred North Whitehead, Isabelle Stengers, Maurice Blanchot, Jean Luc Nancy, Alain Badiou, Gilbert Simondon, Nigel Thrift ve bütün bunlarla

beraber en yaygın olarak Gilles Deleuze and Felix Guattari'dir" (Vannini, 2015).

Bu açıdan bakıldığında birçok çalışma, temsil ötesi başlığı altında değerlendirilebilir. Mesela çocuk coğrafyalarındaki çalışmalar temsil ötesi teoriye önemli katkı yapmaktadır (Horton ve Kraftl, 2005; Kraftl, 2006). Rose ve Wylie, (2006) manzara/peyzaj kavramı üzerinden farklı teorik ve metodolojik tartışmaları ortaya çıkarması bakımından dikkat çekicidir. Yine aynı şekilde, farklı teorik, metodolojik ve coğrafi argümanların bir araya gelmesi ile manzara kavramının nasıl görülebileceği üzerine çalışmalar bulunmaktadır (Lorimer, 2006; Rose, 2006; Scott, 2006; Wylie, 2006a; 2006b). Cresswell (2006: 56)'in ürettiği bir kavram olan "bedensel hareketlerin coğrafyaları" şimdilerde çok kullanılmakta ve temsil ötesi teorisinin etkilerini yansıtmaktadır (bkz Binnie et al. 2007b). Son zamanlardaki çalışmalar temsil ötesi teorisinin hem spesifik olarak hem de nasıl uygulanacağını açıklaması bakımından önemlidir. Bunlar arasında bisiklet sürme (Jones, 2005; Spinney, 2006), havaalanları (Adey, 2006; 2007), hava yolculuğu (Lassen, 2006), petrol istasyonları (Normark, 2006), peyzaj mimarisi (Büscher, 2006), turizm (Edensor, 2007), arabalar (Sheller, 2007), dört çekişli araba sürme (Waitt ve Lane, 2007) ve yürüyüş (Pinder, 2005) örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca duylara, tene ve kinestetik tecrübelerine ait çalışmalar, maddi olanın gündelik durumları ve sosyallik üzerine çalışmalar yaygındır (Colls, 2004; Paterson, 2005; Revill, 2005; Cant and Morris, 2006).

Üçüncü özelliği, *'temsil ötesi teori; olayları farklı ele alma biçimidir'*. Birbirine zıt olan birçok coğrafyacıyı bir araya getiren temsil ötesi teori bu yönü ile bir teori olmaktan ziyade, Thrift (2008)'e göre meselelere ortak bakış biçimidir; bir tarzdir, bir stildir.

Dördüncü özelliği ise, *'temsil ötesi teori temsil kavramını aşmaya çalışır'*. Temsil ötesi teori temsili ya da bir yapının mekâna düşen izini reddetmez, tam tersine varlığını kabul etmekle beraber onu aşmak gerektiğini düşünmektedir. Lorimer (2005: 83)'in ifadesiyle; "Temsil ötesi teori, apaçık bir şekilde çoklu duyumsal, insanı aşan (more-than-human), metni aşan (more-than-text) dünyalarımızı anlamaya çabalayan farklı çalışmalar için bir şemsiye kavramdır". Buna göre, temsil ötesi teoriye 'temsil ötesi ya da temsilden daha fazla teori(ler) denebilir. Yukarıdaki ifadelerden de hareketle, temsil ötesi teori *'temsilin ötesini görmeye çalışma biçimi'* şeklinde de söylenebilir.

3. TEMSİL ÖTESİ TEORİNİN İLKELERİ

Temsil ötesi teori kavramını ilk kullanan ve ona belli bir çerçeve çizen kişi Nigel Thrift'tir. Özellikle, İngiltere merkezli toplumsal ve kültürel coğrafyalar onun açtığı yoldan ilerlemiştir. Ayrıca coğrafyanın haricinde diğer

birçok alanı da etkilemesi açısından Thrift önemli bir figürdür. Eklektik özelliği dolayısıyla, temsil ötesi teoriye ait farklı fikirleri aydınlatıcı bir şekilde özetlemek oldukça zordur. Bu bağlamda, Thrift (2008)'in temsil ötesi teorisinin yedi ana prensibini açıkladığı çalışması ön plana çıkmaktadır. Vannini (2015)'ye göre; Thrift'in temsil ötesi teoriyi temellendirme niyeti onu sistematize etmekten ziyade yeni bir deneysel üsluba ait imkânların genel hatlarını çizmektir. Bundan dolayı, bu yedi prensip anlatım teknikleri ve farklı usullerle canlandırılabilen yeni bir entellektüel ortamın oluşum denemesi olarak anlaşılabilir. Yeni bir hibrid ya da melez deneme de denilebilir. Yorumlayıcı bir şekilde sıradan olana bir ilave, gündelik olana bir kutsama, lüzumsuz olana bir övgü olarak bilim ve sanatın beraber çalıştığı yeni bir hibrid anlatımdır (Vannini, 2015: 2). Bu melez üslup denemesi yapılırken de herhangi bir kanun, prensip ve sistem arayışına girilmemektedir.

Temsil ötesi teorisinin yedi ilkesinden birincisine göre, "temsil ötesi teori *gündelik hayatın akışını kavrama çabasıdır*" (Thrift, 2008: 4). Böylesi bir çabanın geçmişte birçok örneği bulunmaktadır. Bu düşünürler ve yaklaşımları, temsil ötesi teorisinin gündelik hayatın akışını kavrama çabasını etkilemiştir. Thrift, maziden gelen en önemli etkilerden birisinin radikal amprizim olduğunu ifade eder. Radikal amprizim, gözleme dayalı amprizmi sert olmakla eleştirip onu kendinden ayırmaktadır. James'in Whitehead vasıtasıyla kavramlaştırdığı radikal amprizim, klasik amprizmin özne/nesne ayrımını sorgular. Alfred North Whitehead'in *Düşünce Biçimleri (Modes of Thought)* adlı eserinden "doğanın çatallanması/dallanıp budaklanması" (the bifurcation of nature) kavramı önemli bir çıkış noktasıdır. Buna göre, genelde bir şey ile onun nasıl algılandığının birbirinden ayrılması eğilimi vardır ya da bilincin içinde olan şey ile bilincin sebep olduğu şey arasında ayırım yaygındır. Oysa böyle bir ayırım "tecrübenin parçalanmışlığına" yol açmaktadır. Yani tecrübe öznenin ayrılmakta ve nesneleşmektedir. Whitehead'a göre ise, bir ateşin kırmızı alevlerinden ve sıcaklığından moleküllerini ve elektronlarını ayırmak nasıl mümkün değilse, yaşanan bir şey söz konusu olduğu zaman eşyadan (şeyler) da özneyi ayırmak mümkün değildir. Dolayısıyla, William James'in "radikal amprizim" kavramı ön plana çıkmaktadır. Bu kavrama göre, genel kabul görmüş özne ve nesne ayrımı sorunludur. James, özne ve nesnenin ilişkiler alanını "saf tecrübe" olarak ifade etmektedir. Saf tecrübe, Deleuze'ün aktüel ve sanal ayrımı dediği, James'in bilen ve bilinen diye ifade ettiği ayrımın üstündedir. Öyle bir ayrımı aşar ve ayrıca zihinde olan aktüel olanın zıddı değildir. Kısacası, radikal amprizim gerçek olan ile gerçek olmayan arasındaki zıtlığı reddeder. Her gerçek bir yerde tecrübe edilir olmalıdır ve her tür tecrübe edilmiş şey bir yerde gerçek olmalıdır (Thrift,

2008). O halde denilebilir ki, temsil ötesi teori ampirik çalışmaları önemser ama özne olan araştırmacı ile nesne olan araştırma konusu arasında keskin sınır çizen klasik ampirik çalışmaları eksik bulur ve onun ötesine geçmeye çabalar.

Temsil ötesi teorisinin ikinci ilkesi, "temsil ötesi teori, tereddütsüz bir şekilde, *anti-biyografik ve ön-bireysel (pre-individual)*'dir" (Thrift, 2008: 7). Gündelik hayatın akışını kavrama çabası bilişsel (kognitiv) olana ilave değildir, tam tersine; gündelik olanı kavramak ön-bilişsel (pre-cognitive)'dir. İkinci ilke bir nevi birincisinin devamı gibidir. Yani özne/nesne bir bütün olarak düşünüldüğü zaman benlik salt bilişsel olana indirgenemez. Thrift, otobiyografik olana Freud'u referans göstererek karşı çıkmakta, otobiyografi ve biyografiye bir yöntem biçimi olarak şüpheyle baktığını söylemektedir. Otobiyografi, şüpheli bir açıklık duygusu; biyografi ise ölen bir kişi ile kurulan şüpheli bir mahremiyettir. Bunun yerine materyal şemacılığı (material schematism) benimsemek daha uygundur. Buna göre, dünya büyük ölçüde istem dışı, sürekli ve değişik mekânlarda birbiriyle ilişkiye giren birçok unsurun bir arada olmasıdır. Bu yaklaşımın sosyal bilimlerde izleri de görülmektedir. Gabriel Tarde'nin mikrometafizik kavramı, Pitirim Sorokin'in sosyo-kültürel nedensellikteki atılımı, Torsten Hagerstrand'in zaman-mekân coğrafyası, Anthony Giddens'in sosyal teori bağlamında çabaları ve 1970'lerde Thrift'in nispeten tereddütlü çabaları örnek olarak gösterilebilir. Daha sonraları aktör-ağ teori gibi teorik gelişmeler, Tarde ve Whitehead gibi yazarların eserlerinin yeniden keşfi ve montaj/bütün (assemblage) üzerine yazan Deleuze ve Guattari gibi yazarların etkileri yukarıda ifade edilen bakışı daha da netleştirmiştir (Thrift, 2008).

Üçüncü ilkesi, "temsil ötesi teorisinin *pratikler* üzerine yoğunlaşmasıdır" (Thrift, 2008). Daha da geniş bir perspektifle temsil ötesi teori; eylem, aksiyon, pratik ve performans ile ilgilidir. Pratikler denildiğinde; maddi olan beden zamanla yeteri kadar sabitleşen ve tarz ya da stil diyebileceğimiz fiilleri akla gelmektedir. Bedenin rutinleşmiş hareketleri bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Beden birçok şeyin içindedir ve onlardan etkilenmekle beraber onları da etkilemektedir. Temsil ötesi teoriler, sosyal bilimlerdeki yapısalcı mirası kabullenmeyip sembolik anlamın deşifre edilmesi çabalarına şüphe ile bakmaktadır (Vannini, 2015). Onlara göre anlamın pratik ile ilgili olan yönü de mevcuttur. İlişkisel aksiyonlar yaklaşımı, post fenomenolojik ve Deleuzian felsefeye dayanan temsil ötesi çalışmalar; bilişsel bir tutumdan ziyade bedensel ritüeller ve karmaşık bedenleşmiş aksiyona (embodied action) eğilmektedir. Gündelik işler, uğraşlar, eylemler, fiiller üzerine yoğunlaşan

temsil ötesi teoriler, böylece yapısalcıların şeyleri anlam ve temsile indirgeme takıntısını aştıklarını düşünmektedir.

Dördüncü ilkesi, “temsil ötesi teorinin etrafta dağılmış şeylere (eşya) eşit önem vermesidir” (Thrift, 2008: 9). Görüneni değil eşyanın kendi formundan gelen enerjiyi ciddiye almaktadır. Ingold (2011)’un ifadesiyle; “maddilik faydasız bir soyutlamadır ve şeylere bizim attığımız bir kavramdır”. Oysa bireysellik, maddilik ve sosyallik birbirinden ayrılmamaktadır. Temsil ötesi teori, bu özelliğini aktör-ağ teorisinde ödünç alınan ilişkisel metaryalizmin prensipleri üzerine inşa etmiştir. Maddi nesnelere insanın bir eylemi için dayanak değildir, aynı zamanda hibrid bir bütünün (hybrid assemblage) parçasıdır. Eşyanın hibrid bütünlüğünün parçaları “katılma, ortam ve akış” şu şekilde olmaktadır. Örneğin bir nesne tek başına bir nesne değildir. Onu kullanan insanın onunla bir ilişkisi ve bağı oluşmuştur. Bir nesnenin şekli ve ağırlığı gibi fiziki özellikleri, üretildiği zaman ve üretilme amacı da farklılık göstermektedir. İşte bütün bunların karışımına, şeylerin hibrid/melez bütünlüğü denir ki Thrift bu bütünlüğün son dönem teknolojik nesnelere üzerinden daha açık okunacağını söylemektedir. Örneğin, artık birçok kişi tarafından kullanılan akıllı telefon sadece soyutlanmış bir nesne değildir. Nesne olmasının ya da katılmış bir şey olmasının ötesinde bir ortamdır ve diğer şeylerle ilişkisi bulunmaktadır; yani akışkandır. Aslında bütün bunların toplamıdır ve bir durum ve bir nesneyi anlamaya çalışırken diğer her durum ve nesneye eşit değer verilmelidir. Temsil ötesi teoriyi benimseyen yazarlara göre, maddi unsurlar donuk değildir, aktiftir, dolaşır, diğer unsurlarla karışır, kendi oluşumu içinde eskir, yenilenir ve çoklu bir bütündür. Maddi unsurların kendi fiili, sıfatları ve nitelikleri vardır. Ayrıca maddi olanın da yaşam süresini belirleyen güçler mevcuttur.

Beşinci ilkesi, “temsil ötesi teori *deneyseldir*” (Thrift, 2008: 12). Buna göre, temsil ötesi teoriyi benimseyenler sosyal bilimlerde köklü bir geleneğe sahip olan aşırı amprizm (hyper-empirical) eğilimine, realizmin adetlerine ve herhangi bir pozitivist eğilime antipatik bakmaktadır. Performans sanatlarının etkileyici gücü hatırlatılarak “sosyal bilimci ve sanatçı birlikteliğine” (Thrift, 2008:12) ve “kavramsal uçurumların kenarında gezinmeye” (Vendler, 1995: 79) çağrı yaparlar. Bu çağrı aynı zamanda bir şeyleri yeni bir tarzda ifade etme çağrısıdır. Temsil ötesi teori teorik tartışmalar eşliğinde amprik çalışmalar yapmayı ve bu çalışmalarını sanata açmayı teşvik eder. Araştırma sürecinin de bir nevi yaratıcılık olduğunu düşünen temsil ötesi teori araştırmacının özgün ve yaratıcı olan deneysel çalışmalar yapmasına imkan sunar.

Altıncı ilkesi, “temsil ötesi teori *duyguya ve duygulaşıma (affect)* önem verir” (Thrift, 2008: 12). Temsil ötesi teoriye göre duygu kompleks bir şeydir ve bu karmaşık olguya “duyguların ilişkiselliği” (Kraftl 2015) de

denir. Bu ilişkisellik içinde beden, maddi unsurlar, duygu, duygulaşım (affect) öne çıkar ancak bunların bütünselliğinin altı çizilmiştir. Beden ve duygu üzerine yapılan çalışmalarda beden, duygunun olduğu aşkın bir varlık olarak düşünülürken, maddi unsurlar ve duygu üzerine yapılan çalışmalarda birey ve çevresi birbirini üreten bir olgu olarak düşünülmüştür. Duygu ve duygulaşım (affect) kavramlarını öne çıkaran araştırmalarda, duygu; bireyin içinde yaşadığı halin üzüntü, neşe, mutluluk, hüzün, coşku şeklinde dışarı yansımış haliyle duygulaşım kavramı ise bireyin içini ve dışını kapsayan bir kavram olarak kabul edilmektedir. Deleuzian bakış açısıyla, duygulaşım kavramı aşkın anlamda bedende ve onun çevresinde materyallerin/maddi unsurların birbirine gömülü olduğu ve öznel arasında olan bir atmosferdir (Uysal, 2016). Ev, mahalle, şehir, köy, yol, arazi, dağ, deniz, taş gibi birçok şeyi ele almada duygulaşım kavramının önemi artmıştır. Clough (2007)’ye göre bu ilgi sosyal bilimlerde ve beşeri bilimlerde “duyguya dönüş”(affective turn)tür. Duygulaşım ile paralel olarak atmosfer kelimesi de çok kullanılmaktadır. Anderson (2009)’un “duygu atmosferleri” kavramsallaştırması dikkate değerdir. Bu kavramdan yola çıkarak, Bissell (2010) toplu ulaşımın sosyalliği ve duygu atmosferlerini; Buser (2014) planlama teorileri ve uygulamalarında duygu atmosferlerini ele almıştır.

Yedinci ilkesi, “etik üzerinedir” (Thrift, 2008: 14). Temsil ötesi teori canlılığı teşvik eden ve belli bir form öneren yeniliğin ahlakına vurgu yapmaktadır. Klasik etik sorusu; ‘Ben ne yaptım yada ben ne yapmalıyım’dır. Bu sorunun içindeki özne belirsiz olduğu zaman klasik etik sorusunu sormak da zorlaşmaktadır. Akılcı, şeffaf ve sürekliliğe sahip olan tek anlamlı özne fikrini benimseyen klasik etik sistemi temsil ötesi düşünürlere yeterli gelmemektedir. Aynı zamanda modern etik sorular da bu sorulara karmaşıklık ilave etmiştir. Temsil ötesi teoriye göre, etik olmak demek bizim tam olarak seçemeyeceğimiz ama eylemi sorgulayacağımız normlardan oluşan bir eleştirel tutum demektir (Butler, 2005). Temsil ötesi teoriye göre yeni etik “ilişkilerin çatlakları üzerine hayatın yeni formu inşa edilmesidir” (Thrift, 2008: 15). Diğer ilkelere olduğu gibi burada da gündelik hayat öne çıkmaktadır. Yedinci ilke, sosyal bilimcileri gündelik hayatın içinde dünyayı dinlemeye karşı duyarlı olmaya ve ardından onları dünya ile konuşmaya davet etmektedir. Temsil ötesi etik, araştırmayı “daha fazla eyleme, daha fazla hayale, daha fazla esnekliğe ve daha fazla eğlenceye” açmaktadır (Thrift, 2008).

Daha önce de ifade edildiği gibi teoriyi daha rahat kavramak için sınıflandırmalar bazen gerekli olsa da temsil ötesi teoriyi belli ilkelere hapsetmek teorinin çoklu yapısına terstir. Ancak McCormack (2005: 121)’un

ifadesiyle: “Dünyanın içinde/dünyayla beraber (bu zamanda, bu durumda ve bu şartlar altında) nasıl düşünüleceği sorunsalı, temsil ötesi teori için, önceden kararlaştırılmamaktadır. Tam tersine, bir süreç vasıtasıyla çalışılması ve icra edilmesi gerekmektedir”. Burada altı çizilmesi gereken husus; temsil ötesi teoride düşünme donmuş olmaktan ziyade akışkandır ve bir süreçtir. Bu akışkanlıktan dolayı denilebilir ki temsil ötesi teori meseleleri açıklayan ya da formüller üreten bir teori olmaktan ziyade bir tarzdır. Olayları ele alma biçimidir.

4. BİR TARZ OLARAK TEMSİL ÖTESİ TEORİ

Buraya kadar temsil ötesi teorinin ya da temsil ötesi araştırmaların ‘ne’ olduğuna dair konular ele alınmıştır. Şimdi ise, temsil ötesi araştırmaların ‘nasıl’ yapılacağı ya da metodoloji sorunsalı ele alınacaktır. O halde belli bir temsil ötesi metodoloji var mıdır? Temsil ötesi metotlar var olabilir mi? Bu soruya cevap ararken adım adım gitmekte fayda vardır. İlk olarak şu gerçeği akılda tutmak gerekmektedir. Metodolojiler hakkında konuşmak, metotlar hakkında konuşmak ile eş değer değildir. Yani tartışma belli bir metodun ya da metodların içine sıkışır, temsil ötesi metodolojiler tam anlamıyla anlaşılabilir. Temsil ötesi araştırmalarda ‘şu metodu kullanmalısınız’ şeklinde hazır ve paket halde bir araştırma yöntemi yoktur. Diğer bir husus ise; temsil ötesi metodolojiler, adından da anlaşılacağı gibi, belli bir metodolojiden ziyade metodolojileri içinde barındırmaktadır. Açıkçası, temsil ötesi teorinin tek bir metodolojiyi benimsemesi zaten kendi doğasına da terstir. Çünkü belli bir ontolojik bakışı ve epistemolojik tarzı esas alarak tek ve yegane metodolojiyi kabul etmek, gerçekliği bir nevi temsile indirgemektir. Nasıl ki temsil ötesi teori değil de, temsil ötesi teoriler ifadesi kullanılıyorsa, temsil ötesi metodoloji yerine de temsil ötesi metodolojiler söz konusudur

Örneğin Manning (2015: 52)’in “yaratıcı araştırma” olarak isimlendirdiği bakış açısı önemlidir. Ona göre temsil ötesi araştırma tarzı, metodoloji ile alakalı meselelerin akademik dile uyarlandığı “sanat temelli araştırma” biçimidir. Manning’e göre sanat bir yol, usul ve tavidir. Düşünce bitmiş bir şey değildir ve ‘düşüncenin hareketi’ söz konusudur. Buna göre dört sav vardır:

1. Eğer sanat bir usul ve tarz olarak kabul edilirse, o sadece nesne, form ve içerik hakkında değildir.
2. Bir şeyi yapma onu kendi bağlamında düşünmedir ve bir pratiğin kavramsallaştırılması da esasında kendi bağlamında düşünme edimidir.
3. Yaratıcı araştırma nesnelere hakkında değildir. Yeni süreçlerin inşa edildiği bir eylem biçimidir.
4. Yeni süreçler, muhtemelen, bilginin yeni formlarını yaratacaktır” (Manning, 2015: 54).

Bu dört önerme kısaca şöyle ifade edilebilir. Bilim, çoğu zaman özne ve nesne ayırımına düşebilir. Bu ayırım hayatı anlama da eksiktir. Temsil ötesi teoriye göre, bilimsel araştırma ile sanat arasında bir bağ kurmak yeni imkanlar sunabilmektedir. Sanatçıyı eserinden, başka bir ifadeyle, özneyi nesneden ayırmak zordur. Yaratıcı araştırmacı da bizzat araştırma eyleminin içinde olmalıdır. Deleuze’nin dediği gibi “düşünen bir pratik” kavramsallaştırmasından hareketle, yaratıcı araştırmada nesne öznenin soyutlanmaz, iç içedir ve bir bütündür.

Temsil ötesi metodolojilerin ne olduğu hakkında kesin bir hükme varmak kolay değildir. Temsil ötesi metodolojilerin ‘ne olmadığı’na dair bilgi vermek, nispeten onun ne olduğu hakkında fikir verir. İlk olarak, *temsil ötesi araştırmalarda tek bir metodun olduğuna dair düşünce yanlıştır*. Temsil ötesi araştırmacılar, konuya göre hemen hemen her metodu göz önünde bulundurmaktadır. Derinlemesine görüşme, gözlem, katılımcı gözlem, saha çalışması, saha notları, günlük tutma, video kayıtları, etnografik metot, arşiv araştırmaları, vaka çalışması, görsel metodlar gibi birçok metot temsil ötesi araştırmacılar tarafından kullanılmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken, herhangi bir metodun diğerine karşı mutlak bir üstünlüğünün olmamasıdır. Thrift (2008)’in ifadesiyle, “belli metotları seçip ayırmak yanlıştır”. Temsil ötesi araştırmacılar belli metotları seçiyor ya da reddediyor diye sınıflandırılmaz. Aslıyan orijinallik, doğaçlama, canlılık, deneysel yaratıcılık gibi meseleler olduğu için, temsil ötesi araştırmacılar veri toplamada belli bir sistematik süreçle ilgili değildir. Daha net bir ifade ile bir araştırmacı için konuyu çalışmaya başlamadan önce masasında duran ve her kilidi açan formüle edilmiş bir metot yoktur. Araştırmacı olguya alakalı okumaları yaptığı ve sahaya indiği andan itibaren konuya uygun metodu zamanla seçmektedir. Kısaca ifade etmek gerekirse, araştırmacının seçtiği metot talidir. Önemli olan o metodu nasıl kullandığı ve metoda nasıl yaklaştığıdır. Vannini (2015)’ye göre bu bir “tarz meselesi (an issue of style)”dir. Çeşitli araştırma biçim ve teknikleri ile hayatın ve dünyanın temsile indirgenmesinin önüne geçme ‘tarz’ıdır. Belli ve verili olan önemlidir ancak o son nokta değildir. Bu yüzden temsil ötesi tarz belli, verili ve sınırları çizilmiş olanın ötesine geçme biçimidir. Latham (2003), “metodolojik çekişenliği” üzerimizden atmanın ilk adım olacağını ifade etmektedir. Belli metotlarda sınırlı kalmak veya en doğrusunun belli metotlar olduğunu düşünmek çekişenliği oluşturan en önemli öğedir. Vannini (2015)’ye göre kullanılan metottan ziyade metotların güncelliği ve gerçekliği daha önemlidir. Açıklayıcı veriler paylaşmak ya da görüşmelerden elde edilen sözleri kullanmak, tek başına, olumsuz bir durum değildir. Temsil ötesi teori nicel ya da nitel herhangi bir veriyi kullanmakta

çekinmez; ancak bu verilerin her şeyi açıkladığını iddia etmemektedir. Başka bir ifade ile verileri temsile indirgemeyip onun ötesine geçmeye çalışmaktadır. Bunun için gösteri ya da oyun olarak düşünülen şeylerin poetik enerjisini ortaya çıkarıp metodolojik fetişizm ile mücadele edilmelidir. Thrift (2008)'de "sosyal bilimlerin her şeyi anlama, açıklama, tahmin etme, kontrol etme arzusunu bir kenara bırakması gerektiğini" söylemektedir. Ona göre amaç, sosyal bilimler içine merak duygusunu geri kazandırmaktır. Sınırları zorlayarak yenilenmeyi amaçlamaktadır. Temsil ötesi çalışmalar, bir şeyleri rapor etmek ve temsil etmekten ziyade parçalamayı, sarsmayı, canlandırmayı ve yansıtmayı hedef edinmiştir. Kısaca temsil ötesi teori yeni ifade biçimleri denemesidir.

İkinci husus, *tek ve biricik temsil ötesi iletişim aracı ve biçimi olduğu düşüncesi doğru değildir*. Temsil ötesi araştırmalar yazıyla, fotoğrafla, videoyla, sesle, sanatla ve günümüzdeki birçok iletişim kanalıyla görüşlerini ifade edebilmektedir. Bir ifade biçiminin diğerine üstünlüğü yoktur. Temsil ötesi araştırmacı için esas olan hangi tarzı kullandığı değil, onu kullanma biçimidir.

Üçüncü ön yargı, *temsil ötesi metodolojilerin veri toplamaktan kaçınıp teorinin içinde boğulduğudur*. Elbetteki teorik yazılar yazmak yanlış değildir. Hatta ampirik çalışmalardan az beslenen ya da hiç beslenmeyen çalışmalar mümkün olsa da yaklaşım "teori için teori" perspektifli anlayışa indirgenmemelidir. Ayrıca her çevrenin kendi ihtiyacı ve sorunları olduğu ve üniversitelerin içinde yer aldığı toplumla beraber ayrı bir gündemlerinin bulunduğu da kabul edilmelidir. Temsil ötesi teori, her ne kadar, teorik tartışmalara yoğunlaşmış olsa da bu onun ampirik çalışmaları hafife aldığı anlamına gelmemelidir. Bu bağlamda araştırmacılar, teorilerin izini sürerken saha çalışmalarını da gündemlerine almalıdır. Kısaca, temsil ötesi teoriler ve temsil ötesi metodolojiler sadece teorik tartışmalardan ibaret değildir. Teorinin saha çalışmalarına, ampirik verilere bakan bir yanı da söz konusudur (Vannini, 2015). Araştırmacı bir metodu kullanırken metottan bağımsız olmadan teorik tartışmalara da yer vermeli, yani teori ve pratik eş zamanlı olarak, iç içe devam etmelidir.

5. SONUÇ

Sosyal bilimlerde ve daha özeldir coğrafya disiplinde yaşanan güncel teorik tartışmaların takip edilmesi oldukça önemlidir. Birincisi, yurt dışında yaşanan teorik tartışmaların izini sürmektir. İkinci ve daha önemli yanı ise bu tartışmaların Türkiye'deki teorik tartışmalarla ilişkisidir. Bu iki boyutta tartışmaya ve eleştireye muhtaçtır. Çünkü belli bir silsile içinde devam edip kendi tarihselliği olan 'temsil ötesi teoriyi', Türk coğrafyasına aktarmak ya da aşlamak faydalı mıdır; faydalı ise ne derece faydalıdır ve

bu faydalar nelerdir gibi sorular, üzerinde durulması gereken ciddi konulardır. Türk modernleşme tarihine paralel olarak birçok bilimde olduğu gibi coğrafyada da diğer ülkelerin bilim geleneklerinden etkilenme ve diğer dillerden kavram ithali söz konusu olmuştur. Kavram ithaline dair hem leyhte hem de aleyhte oldukça fazla literatür birikmiştir. Bu açıdan diğer ülkelerde yapılan tartışmaları takip etmek faydalıdır. Bu tartışmaların içinde olmak uzun bir geleneğe sahip Türk coğrafyasına farklı renkler katacaktır. Fakat bir konuda çok dikkatli olmak gerekmektedir. Kavramlara aşırı anlam yüklemek aktarılan kavramın, teorinin, yaklaşımın ve paradigmanın kendisini anlamamızı da zorlaştırabilir. Elbette Türk coğrafyasına eleştirel bir bakış oldukça faydalıdır. Ancak kendine özgü bir coğrafya yapma geleneği olan Türk coğrafyasının hikayesini yok sayıp her şeyi 'yeni gelen'in açıklayacağına dair aşırı güven ya da bir kavramın her kapağı açacağına dair inanç bizi gerçeklikten uzaklaştırabilir. Kısaca, aktarma faydalıdır ancak eleştirel bir anlayış ile yapılmalıdır. Kavramlar hem geldiği dilin hem de yeni yerleşeceği dilin tarihselliğinden kopuk ele alınmamalıdır. Bu noktada, bizim yaklaşımımız, Özgüç ve Tümertekin (2014:330) ile örtüşmektedir: "...geçmişte benimsenen *akılcılık* post-modernlik uğruna tümüyle terk edilmeden, geleneklerin –ama yeni bakış açılarıyla- sürdürülmesidir".

Temsil ötesi teorinin Türk coğrafya geleneği ile örtüşen yanları üzerinde durmak faydalı olacaktır. Uzun bir geçmişe sahip olan Türk coğrafya geleneğinin temsil ötesi teori ile örtüşecek bir çok yanları vardır. Dünyanın çoğu yerinde coğrafya disiplini fiziki coğrafya ve beşeri coğrafya diye keskin bir şekilde ayrılmasına rağmen (Cresswell, 2013), son yıllarda bu derin ayrımı ortadan kaldırmaya yönelik çalışmalar vardır. Hibrid (melez) coğrafyalar (Whatmore, 2002) başlığı altında şekillenen bu bakış açısına göre fiziki ve beşeri olan birbirinden ayrılmaz ve içiçedir. Türk coğrafya geleneği böylesi bir yaklaşıma yabancı olmadığı için temsil ötesi teori ile Türkiye'de coğrafya yapma edimi arasında bağ kurmak zor olmayacaktır. O halde temsil ötesi teori Türk coğrafyası içinde nasıl uygulanacaktır? Türkiye'de bir çok coğrafyacının arazide araştırma yapmayı tercih ettiğini bir veri olarak kabul edersek temsil ötesi teori Türk coğrafya yapma geleniğine katkıda bulunabilir. Bu bağlamda Wylie (2006)'nin çalışması, temsil ötesi teorinin nasıl uygulanacağı ya da bir başka ifade ile coğrafya yapma biçimlerine ne katkısı olabileceği konusunda dikkate değer bir örnektir. Galler'in güneyinde sahil şeridini 'yürüme' pratiği üzerinden ele alan Wylie (2006)'ye göre, doğanın içinde yürümek birbirine girmiş bir çok şeyi içine alır. O yerin kimliği ve karakteri gibi özelliklerin haricinde gezen kişinin de dünyası yürüme eylemi içindedir. Buna ilaveten doğa ve doğanın içindeki materyaller, doğanın özellikleri

de yürüme eyleminin bir diğer parçasıdır. Bir coğrafyacı bir yerde yürürken yerin kimliği ve toplumsal özellikliği gibi yapısal yönüyle beraber kendi iç dünyası, duyguları ve mekana bakışı da ona eşlik eder. Yeryüzü şekilleri, iklim gibi o yere ait doğal özellikler de yürüme eyleminden bağımsız değildir. Kısacası yürümek fiziki, beşeri, toplumsal, duygusal vb bir çok şeyi içine alan bir eylemdir. Bu ve buna benzer eylemler üzerinden dünya daha kapsamlı ve daha derin bir şekilde anlaşılabilir. Örneğin aynı yeri bir tekerlekli sandalye ile gezen bir kişinin o yere dair ifadeleri çok daha farklı olacağı için coğrafyacının bir görevi de farklı bireylerin hikayelerini ya da farklı toplumsal kesimin bakış açılarını görünür kılmaktır. Kısaca Türk coğrafya geleneğinde 'uygulama'nın önemli bir yeri olduğu düşüncesi ile temsil ötesi teorisinin bir çok örtüşen yanı bulunabilir.

O halde, eleştirel bir yaklaşım çerçevesinde temsil ötesi teorisinin Türk coğrafyasına faydaları ve katkıları şöyle sıralanabilir. Temsil ötesi teorisinin *birinci faydası*; dünyadaki teorik tartışmaları takip edip çağdaş coğrafya yapma biçimlerini görmektir. Özellikle post-yapısalcı coğrafyalar ve onun içinde değerlendirilen ilişkisel coğrafyalara dair tartışmalar temsil ötesi teori üzerinden takip edilebilir. Ayrıca, klasik pozitivist düşünceye göre çağdaş denildiği zaman, genelde, tek bir bilim yapma tarzı akla gelir. Oysa birçok coğrafya yapma tarzları vardır. Temsil ötesi teori Türk coğrafyasına böylesi bir tutum kazandırmakla birlikte çoklu düşünce biçimleri ya da farklı coğrafyaları görme olanağı sağlamaktadır. Yine bununla bağlantılı olacak şekilde temsil ötesi teori coğrafyayı disiplinler arası çalışmalara daha çok yaklaştırabilir. Başka bir ifade ile, Sosyal Bilimlerde 'mekana dönüş' (Cresswell, 2013) olarak ifade edilen olgu ile beraber Türkiye'de de coğrafyanın diğer disiplinlerle ilişkisi daha da artabilir. *İkinci fayda*; Türkiye'de sosyal bilimlerde nitel metotlar, son zamanlarda, daha çok kullanılmaktadır. Temsil ötesi teori birçok metodu kullanmaya açık olduğu için Türk coğrafya geleneğini yeni ve ilginç metotlarla tanıştırebilir. Türk coğrafyasında nitel metotların kullanımının arttığı son yıllarda aynı zamanda hangi metotun nasıl ve nerde kullanılacağı kaçınılmaz olarak tartışma konusu olacaktır. Temsil ötesi teori, gözlem, katılımcı gözlem, görüşme, derinlemesine görüşme, yürüyerek görüşme, video yöntemi, etnografik yöntem, söylem analizi gibi bir çok yöntemi kullanmaya açıktır. Farklı yöntemlerin uygulamalarıyla beraber coğrafyacıların dünyasına girmesi hem coğrafyaya hem de diğer disiplinlere yeni açılımlar sağlayabilir. *Üçüncü fayda*; Temsil ötesi teorisinin bilim ile sanatı buluşturmaya yatkın olması Türk coğrafyasına yeni imkan sunabilir. Örneğin, sahne sanatları, performans sanatları, sokak sanatları, hat, sema, dans gibi sanatların

ve bu sanatı icra eden sanatçıların mekân ile ilişkilerini anlamada temsil ötesi teori bir çerçeve çizebilir. Bu bağlamda üzerinde çalıştığımız bir projeye ile ilgili ilk düşünceleri kısaca ifade etmek faydalı olacaktır. Semazenlerin mekân ile ilişkisinin ele alındığı çalışmada karşımıza bir çok şey çıkmaktadır. Örneğin bir semazenin mekânı nasıl kullandığını, tasarladığını ve algıladığını anlamak için ilk olarak Semazenin ya da semazenlerin dünyasına girmek gereklidir. Çok boyutlu ve katmanlı olan bu dünya içinde bir özne olan semazenin duyguları ile beraber semazeni çevreleyen küresel, ulusal, mevlilik vb gibi toplumsal yapılar da vardır. Ayrıca sema eden kişiden bağımsız olarak sema ritüelinin mekânı dair tasavvurları ve temsilleri mevcuttur. O halde denilebilir ki, bir semazen döndüğü zaman kendi içindeki duygu dünyası ve zamandan gelen toplumsallık ile beraber 'bir yerde' döner. Dönme fiili soyut bir yerde olmaktan ziyade bir fiziki mekânın içindedir. Kısacası bir semazenin ya da diğer sanatları, dini ritüelleri vb gerçekleştirenlerin mekân ile ilişkisini daha iyi anlamak için temsil ötesi teori bir çok imkan sunabilir. *Dörcüncü fayda*; temsil ötesi teori eylem, uygulama, performans vb fiillere önem verdiği için Türk coğrafyasında hem yeni çalışma alanlarını hem de yeni çalışma biçimlerini teşvik edebilir. Örneğin, bisiklet sürmek, yürümek, madene inmek, dans etmek, tekerlekli sandalye sürmek gibi fiiller üzerinden mekân ile ilişki kurulabilir. *Beşinci fayda*; temsil ötesi teori yeni yazma biçimlerine açıktır. Temsil ötesi teori bizzat bilimsel olan ya da gerçeklik denen şeylerin indirgenemez olduğunu düşündüğü için keskin üsluplara uzaktır. O yüzden üslubun ve bakış açısının daha esnek olması ve deneysel çabalara önem vermesi coğrafyacıları yeni konulara ve o konuları farklı ele alma biçimlerine doğru götürebilir. Yeni yazma biçimlerinin disipline katacağı faydalar olabilir. Araştırmacılar daha yaratıcı bir üslup ile kendilerini daha rahat ifade edebilirler. Ancak bu nokta çok hassas bir noktadır. Böyle bir durumun aşırı öznel bir üsluba evrilmesi söz konusu olabilir. Böyle bir üslubun bilimselliğe ya da akademik üsluba zarar vermesi olasıdır. Bilimsel ya da akademik yazı yazmayı esas çerçeve olarak yeni yazma biçimleri denemek daha faydalı olabilir.

Sonuç olarak denilebilir ki; uzun bir coğrafya yapma geleneğine sahip olan Türk coğrafyasına farklı yaklaşımlar, paradigmlar ve tarzlar bir takım yenilikler getirebilir. Bu bağlamda, temsil ötesi teori, eleştirel bir süzgeçten geçmek kaydıyla, Türk coğrafyasına hem teorik hem de metodolojik renkler sunabilir.

KAYNAKÇA

- Adey, P. (2006) Airports and air-mindedness: spacing, timing and using the Liverpool airport, 1929–39. *Social and Cultural Geography* 7, 343–63.
- Anderson, B. (2009) Affective atmospheres. *Emotion, Space and Society* 2(2): 77–81.
- Anderson, B. (2009), 'Affective atmospheres', *Emotion, Society and Space* 2(2), 77-81.
- Anderson, B. and Harrison, P. (2010) The promise of non-representational theories, Anderson, B. and Harrison, P. (eds) *Taking Place: Non-Representational Theories and Geography* içinde (s. 1-34), London: Ashgate.
- Binnie, J., Edensor, T., Holloway, J., Millington, S. and Young, C. (2007) Mundane mobilities, banal travels. *Social and Cultural Geography* 8, 165–74. Ashgate, 1–36.
- Bissell, D. (2010) Passenger mobilities: Affective atmospheres and the sociality of public transport, *Environment and Planning D: Society & Space* 28(2): 270–289.
- Buser, M. (2014) Thinking through nonrepresentational and affective atmospheres in planning theory and practice, *Planning Theory*, 13(3), 227-243.
- Büscher, M. (2006) Vision in motion. *Environment and Planning A* 38, 281–99.
- Cant, S. and Morris, N. (2006) Geographies of art and the environment. *Social and Cultural Geography* 7, 857–61.
- Clough, P. (2007) Introduction, Clough PT and Halley J (eds) *Affective Turn: Theorizing the Social* içinde (s. 1–33). Durham, NC: Duke University Press.
- Colls, R. (2004) 'Looking alright, feeling alright': emotions, sizing and the geographies of women's experiences of clothing consumption. *Social and Cultural Geography* 5, 583–96.
- Cresswell, T. (2013) *Geographic Thought A critical Introduction*, West Sussex, Wiley-Blackwell.
- Doel, M. (2007) Post-Structuralist Geography: A Guide to Relational Space by Jonathan Murdoch. *Annals for the Association of American Geographers*, 97, 809–810.
- Doel, M. (2010) Representation and difference, B. Anderson and P. Harrison (eds), *Taking Place: Non-Representational Theories and Geography* içinde (s. 117-145). Ashgate, Farnham, pp. 117–130.
- Edensor, T. (2007) Mundane mobilities, performances and spaces of tourism. *Social and Cultural Geography* 8, 199–215.
- Horton, J. and Kraftl, P. (2005) For more-than usefulness: six overlapping points about children's geographies. *Children's Geographies* 3, 131–43.
- Horton, J. and Kraftl, P. (2006) What else? Some more ways of thinking and doing children's geographies. *Children's Geographies* 4, 69–95.
- Ingold, T. (2011) *Being alive*, London: Routledge.
- Jones, P. (2005) *Performing the city: a body and a bicycle take on Birmingham*, UK. *Social and Cultural Geography* 6, 813–30.
- Kaygalak, İ. (2011) Postmodern eleştirilerin coğrafi düşünce ve yeni mekân kavrayışları üzerine yansımaları, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 9(1), 1-10.
- Kraftl, P. (2006) Building an idea: the material construction of an ideal childhood. *Transactions of the Institute of British Geographers NS* 31, 488–504.
- Kraftl, P. (2015) *Geographies of alternative education; Diverse learning spaces for children and young people*, Bristol: Policy Press University of Bristol.
- Lassen, C. (2006) Aeromobility at work, *Environment and Planning A* 38, 301–12.
- Latham, A. (2003) Research, performance, and doing human geography: Some reflections on the diary-photograph diary-interview method. *Environment & Planning A*, 35, 1993–2017.
- Lorimer, H. (2005) Cultural geography: The busyness of being "more-than-representational." *Progress in Human Geography*, 29, 83–94.
- Lorimer, (2006) Herding memories of humans and animals. *Environment and Planning D: Society and Space* 24, 497–518.
- Lorimer, H. (2008) Cultural geography: Non-representational conditions and concerns, *Progress in Human Geography*, 32, 551–559.
- Manning, E. (2015) *Against Method*, Vannini P (eds) *Non-Representational Methodologies Re-Envisioning Research* içinde, London, Routledge.
- McCormack, P.D. (2005) Diagramming practice and performance, . *Environment and Planning D: Society and Space* 23, 119-147.
- Massey, D. B. (2005) *For Space*, Sage, London
- Murdoch, J. (2006) *Post-Structuralist Geography: A Guide to Relational Space*, Sage, London.
- Normark, D. (2006) Tending to mobility: intensities of staying at the petrol station. *Environment and Planning A* 38, 241–52.
- Özgüç ve Tümertekin (2014) *Coğrafya: Geçmiş, Kavramlar, Coğrafyacılar*, İstanbul, Çantay Kitabevi
- Öztürk, M. ve Karadağ, S. (2013) Coğrafyada Paradigmalar, *Journal of European Education*, 3,1: 1-32.
- Paterson, M. (2005) The forgetting of touch, *Angelaki: Journal of the Theoretical Humanities* 10, 115–32.
- Pinder, D. (2005) Arts of urban exploration, *Cultural Geographies* 12, 383–411.

Revill, G. (2004) Performing French folk music: dance, authenticity and nonrepresentational theory, *Cultural Geographies* 11, 199–209.

Rose, M. and Wylie, J. (2006) Animating landscape, *Environment and Planning D: Society and Space* 24, 475–79.

Rose, M. (2006) Gathering 'dreams of presence': a project for the cultural landscape. *Environment and Planning D: Society and Space* 24, 537–54.

Scott, H. (2006) Rethinking landscape and colonialism in the context of early Spanish Peru. *Environment and Planning D: Society and Space* 24, 481–96.

Sheller, M. (2007) Bodies, cybears and the mundane incorporation of automated mobilities, *Social and Cultural Geography* 8, 175–97.

Sihirlow, P. (2002) Representation, Gallaher C, Dahlman C, Gilmartin M, Mountz A ve Shirlow P (eds), *Key Concepts in Political Geography* içinde (s. 308-318), London, Sage Publications.

Spinney, J. 2006: A place of sense: a kinaesthetic ethnography of cyclists on Mont Ventoux. *Environment and Planning D: Society and Space* 24, 709–32.

Tekeli, İ. (2012) Türkiye'de coğrafyacıların çok paradigmatlı bir bilim dünyasında yaşamayı öğrenmesi gerekiyor, TÜCAUM VI. Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı içinde (s.348-354). Ankara: TÜCAUM.

Thrift, N. (2008) *Non-Representational Theory: Space/Politics/Affect*, London, Routledge

Unwin, P.T.H. 1992 *The Place of Geography*, Longman Scientific & Technical, Harlow.

Uysal, A. (2016) Londradaki Türkiyeli çocukların uluşarı mekanlarda duygusal coğrafyaları, *Göç Dergisi*, 3:1, 99-119

Vannini P (2015) *Non-Representational Methodologies Re-Envisioning Research*, London, Routledge.

Waite, G. and Lane, R. (2007) Four-wheel drivescapes: embodied understandings of the Kimberley, *Journal of Rural Studies* 23, 156–69.

Whatmore, S. (2002) *Hybrid Geographies: Natures, Cultures, Spaces*, London, University of Oxford.

Wylie, J. (2006) Depths and folds: on landscape and the gazing subject. *Environment and Planning D: Society and Space* 24, 519–35.